

MAZZAG ÉVA

A fogyatékoság megítélése a FEEK hallgatói körében

Mit tud egy átlagos egyetemista a fogyatékkal élőről? Mennyire tájékozott a témában? Mennyire elfogadó vagy elutasító a fogyatékkal élőkkel szemben? Milyen fogalmakat használ a fogyatékosokkal összefüggésben? A fenti kérdésekre kérdőíves kutatásommal kerestem a választ.

Napjainkban a fogyatékkal élők problémái egyre hangsúlyosabbá válnak, egyre inkább beépülnek a köztudatba, egyre inkább foglalkoztatják az átlagembert is. Az esélyegyenlőség megteremtése, a rossz szociális helyzet javítása és az akadálymentesítés már olyan fontos kérdésekké nőttek ki magukat, mint például a környezetvédelem vagy az előregedő társadalom problémái. Mégis, a fogyatékosok mindennapjairól, életkörülményeiről, oktatási vagy foglalkoztatási helyzetükről, de akár csak a létszámukról igen kevesen rendelkeznek pontos információkkal.

Korábbi kutatásaim során részletesen vizsgáltam a magyarországi mozgássérültek helyzetét.¹ Oktatási, képzési, munkaerő-piaci helyzetük óriási lemaradást mutat az épek által alkotott többségi társadalomhoz képest. A művelődésben, a szórakozásban és a sportban való részvételük is számtalan kívánni valót hagy maga után. Mindez így van más fogyatékkal élőkkel is, tehát nincsenek jobb helyzetben sem a látássérültek, sem a hallássérültek, sem pedig az értelmi fogyatékosok.

Jelen tanulmány arra keresi a választ, hogy az épek mennyire tájékozottak a fogyatékkal élők általános helyzetével kapcsolatban. A tanulmányhoz készített kutatás átfogó képet igyekszik nyújtani a fogyatékosokkal kapcsolatos szemléletmódról, az épek elutasító magatartásáról vagy empátiájáról, valamint a fogyatékoság témájában való jártasságáról.²

A kutatáshoz felhasznált 25 kérdésből álló kérdőív egy igen általános megközelítésből, a mindennapok „szemszögéből” vizsgálja az épek fogyatékosokkal kapcsolatos attitűdjeit. A kutatás célja alapvetően az általános tájékozottság, a fogyatékosokkal való közvetlen és közvetett tapasztalatok, a fogyatékkal élők oktatási és munkaerő-piaci helyzetével kapcsolatos ismeretek és vélemények, illetve a fogyatékoságra vonatkozó fogalomhasználat feltárása volt.

¹ Mazzag Éva: Esély az egyenlőségre – A képzés és a kultúra mint a mozgássérült emberek társadalmi integrációjának eszközei. In.: Tudásmenedzsment, VI. évfolyam I. szám, 107-118.o.

² Hasonló kutatás volt az Európai Bizottság Sajtó és Kommunikációs Szolgálat megbízásából az Eurobarométer által 2001 januárjában végzett közvélemény-kutatás. A kutatás az Európai Unió állampolgárait kérdezte arról, hogy hogyan vélekednek a fogyatékosokról. A kutatásban 16 ezer megkérdezett vett részt. Hazánkban a Mareko marketingkutató (a Gallup International tagja) végzett egy fogyatékosokkal kapcsolatos közvélemény-kutatást az Erőforrás Alapítvány United Way Magyarország számára, szintén 2001-ben. Forrás: A fogyatékos emberek Európába mennek. Szerk.: Ignác Beáta. MEOSZ, Bp., 2003. 38-41. o., valamint 84-85. o.

A kutatás-sorozatomban első állomásaként szolgáló kérdőívvel az egyetemisták fogyatékosokkal kapcsolatos ismereteit és a fogyatékosokhoz való viszonyulásukat igyekeztem feltérképezni. A kutatásban 107 megkérdezett vett részt. A megkérdezettek kiválasztása véletlenszerűen történt, ám valamennyien a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának hallgatói voltak. A megkérdezettek között egyaránt szerepelt művelődésszervező, humánszervező és személyügyi szervező szakos, nappali és levelező tagozatos, valamint alapképzésben és másoddiplomás képzésben részt vevő hallgató is.

A válaszokat négy kategória szerint vizsgáltam. A négy kategória a következő:

- *nem* szerinti felosztás,
- *korosztály* szerinti felosztás,
- *legmagasabb iskolai végzettség* szerinti felosztás,
- *tagozat* szerinti felosztás.

A 107 megkérdezett közül 32 fő volt férfi és 75 fő volt nő. Valamennyi válaszadó közül 72 fő volt 18 és 30 év közötti, 35 fő pedig 30 év feletti. 22 megkérdezett rendelkezett egyetemi vagy főiskolai diplomával, míg 85 főnek érettségi volt a legmagasabb iskolai végzettsége. A nappali és a levelező tagozatosok közötti felosztás szerint 45 fő tartozott az előbbi, míg 62 fő az utóbbi táborhoz.

Feltevéseim szerint különbségek mutakozhatnak a férfiak és a nők, a 30 év alattiak és 30 év felettiak, az érettségizettek és a diplomások, valamint a nappali és a levelező tagozatosok válaszai között.

A nők empatikusabbak, szociálisan érzékenyebbek, így ők valószínűleg elfogadóbbak a fogyatékkal élőkkel szemben.

Egyes felmérések szerint a fiatalabbak, valamint a most felnövekvő nemzedék sokkal elfogadóbb a fogyatékoság tekintetében.³ Így nagy valószínűséggel nagyobb tolerancia mutakozik majd a 30 év alattiak válaszaiban.

A magasabb iskolai végzettség magasabb tudásszintet, szélesebb körű általános műveltséget és tágabb érdeklődési kört feltételez. Ebből adódóan a diplomás megkérdezettek minden bizonnyal járatosabbak a fogyatékoság témájában is.

A tagozatok szerinti felosztás tekintetében egyszerre feltételezhetjük, hogy a nappali tagozatosok a tájékozottabbak, illetve azt is, hogy a levelező tagozatosok. Míg a nappali tagozatosoknak több idejük van a legkülönfélébb témákban elmélyülni, valamint a legkülönfélébb – akár fogyatékkal élők számára is elérhető - programokon részt venni, addig a levelező tagozatosok munkájukból adódóan gyakrabban találkozhatnak a fogyatékoság kérdésével, vagy akár fogyatékos emberekkel is. A megkérdezettek válaszaiból nyilvánvalóan kiderül, hogy melyik csoport a tájékozottabb és toleránsabb.

A kérdőív különböző kérdésblokkokat foglal magában. Ezek a blokkok a fogyatékosokkal kapcsolatos tájékozottságot, a fogyatékosokkal kapcsolatos személyes tapasztalatokat, az integrált oktatással és a fogyatékkal élők munkaerő-piaci helyzetével, a kulturális programok elérhetőségével és az akadálymentesítés problémájával kapcsolatos véleményeket, illetve a fogyatékosággal kapcsolatos fogalomhasználatot vizsgálták.

³ Kőpatakiné Mészáros Mária: Közben felnő egy elfogadó nemzedék - A sajátos nevelési igényű tanulókat integráltan nevelő-oktató intézmények gyakorlata. Forrás: www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2004-02-be-kopatakine-kozben 2005.10.19.

Az egyes kérdések, kérdésblokkok újabb kérdéseket vehetnek fel, melyek további, részletesebb kutatásokat igényelnek. Így a kapott eredmények a későbbiek során tovább bonthatók az egyes fogyatékos-típusokra, a közoktatás vagy a felsőoktatás, a szakképzés vagy a foglalkoztatás kérdéseire, de akár a fogyatékosokkal kapcsolatos fogalomhasználat alaposabb vizsgálatára is.

Az első kérdés a magyarországi fogyatékkal élők létszámára vonatkozott. Az összes megkérdezett közül 28-an válaszoltak helyesen, vagyis ők tudták csak, hogy Magyarországon 500 000 főnél többre tehető a fogyatékos emberek száma.⁴ Ugyanennyien választották a 200 000-300 000 fő közötti számot. A válaszadók közül pedig mindössze hárman gondolták úgy, hogy 100 000-nél is kevesebb fogyatékos ember él hazánkban.

A férfiak és a nők hasonló mértékben tájékozottak a kérdést illetően, hiszen a férfiak 28%-a, valamint a nők 26%-a válaszolt helyesen. (1. táblázat)

	100 000 főnél kevesebb	100 000-200 000 fő	200 000-300 000 fő	300 000-400 000 fő	400 000-500 000 fő	500 000 főnél több	Nem válaszolt	Összes
Férfi	2	3	10	2	6	9	0	32
Nő	1	10	18	14	12	19	1	75
Összes	3	13	28	16	18	28	1	107

1. táblázat

Az életkor szerinti megoszlás alapján már különbségek mutatkoznak a tájékozottságot illetően (2. táblázat). Megállapítható, hogy a 30 év felettiiek tájékozottabban a fogyatékkal élők létszámát illetően. A 18 és 30 év közöttiek 21%-a tudta helyesen, hogy a hazai fogyatékkal élők száma félmilliónál is több. Ezzel szemben a 30 év felettieknek már 36%-a volt tisztában ezzel a számmal.

A megkérdezettek hasonló arányban (vagyis a fiatalabb korosztály 24%-a, míg az idősebbek 28%-a) vélték úgy, hogy a magyarországi fogyatékkal élők létszáma 200 000-300 000 fő közé tehető.

	100 000 főnél kevesebb	100 000-200 000 fő	200 000-300 000 fő	300 000-400 000 fő	400 000-500 000 fő	500 000 főnél több	Nem válaszolt	Összes
18-30 év közöttiek	2	9	18	12	15	15	1	72
30 év felettiiek	1	4	10	4	3	13	0	35
Összes	3	13	28	16	18	28	1	107

2. táblázat

⁴ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon a fogyatékkal élők száma 577 000 főre tehető. A fogyatékosok típusa szerint a mozgássérültek és testi fogyatékosok képezik a legnagyobb létszámú csoportot (mintegy 251 560 fő). Elképzelhető, hogy ennél többre tehető a fogyatékosok száma, azonban az összeírás módszereit meghatározta az a körülmény, hogy az adatfelvétel személyi kikérdezésen alapult, így a megkérdezettek maguk minősítették fogyatékoságukat. Ez a módszertani jellegzetesség nyilvánvalóan bizonyos pontatlanságot eredményez a fogyatékosok számát és különböző ismérvek szerinti megoszlását illetően. Forrás: 2001. évi népszámlálás. 12. A fogyatékos emberek helyzete. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 2003.

Jelentős különbség figyelhető meg az érettségizettek és a diplomások között a létszámmal kapcsolatos tájékozottságot illetően (3. táblázat). Az érettségivel rendelkező megkérdezettek 28%-a tudta, hogy 500 000 fő felett van a fogyatékosok száma, míg a diplomások körében ez az arány mindössze 14%, vagyis pontosan a fele az érettségizettek helyes válaszainak. A diplomás válaszadók legnagyobb része, vagyis 32%-a vélte úgy, hogy a hazai fogyatékkal élők száma 200 000 és 300 000 fő között van.

	100 000 főnél kevesebb	100 000 - 200 000 fő	200 000 - 300 000 fő	300 000 - 400 000 fő	400 000 - 500 000 fő	500 000 főnél több	Nem vála- szolt	Össz
Érettségizet- tek	3	9	21	10	16	25	1	85
Diplomások	0	4	7	6	2	3	0	22
Összes	3	13	28	16	18	28	1	107

3. táblázat

A nappali és levelező tagozatosok körében is eltérés mutatkozik a tájékozottságot illetően (4. táblázat). Míg a nappali tagozatosok 18%-a tudta, hogy 500 000 fő felett van a fogyatékosok száma, addig a levelező tagozatosoknak már 32%-a volt tisztában ezzel az adattal. Mindkét csoport esetében a 200 000 és 300 000 fő közötti kategória kapta a legtöbb választ, vagyis a nappali tagozatosok 33%-a, valamint a levelező tagozatosok 21%-a jelölte meg ezt a lehetőséget.

	100 000 főnél kevesebb	100 000- 200 000 fő	200 000- 300 000 fő	300 000- 400 000 fő	400 000- 500 000 fő	500 000 főnél több	Nem válaszolt	Összes
Nappali	2	3	15	9	8	8	0	45
Levelező	1	10	13	7	10	20	1	62
Összes	3	13	28	16	18	28	1	107

4. táblázat

A második kérdés szintén a fogyatékos emberek számával volt kapcsolatos, méghozzá az egyes fogyatékos-típusok szerinti megoszlásra vonatkozóan.

A magyarországi fogyatékkal élők közül a mozgássérültek képezik a legnépesebb csoportot. Ezt 43 fő tudta helyesen (5. táblázat). 47-en választották az utolsó kategóriát, vagyis szerintük az egyéb fogyatékosokkal élők (kommunikációban gátoltak, tanulási zavarokkal küzdők, epilepsziások, valamint tartós betegségben vagy állapotromlásban szenvedők, akik betegségüket fogyatékosként élik meg) vannak hazánkban a legtöbben.

	Mozgás- sérültek	Látás- sérültek	Hallás- sérültek	Értelmi fogyá- tékosok	Egyéb fogyaté- kossággal élők	Nem válaszolt	Összes
Férfi	14	2	1	4	11	0	32
Nő	29	0	1	6	36	3	75
Összes	43	2	2	10	47	3	107

5. táblázat

A férfiak és a nők tájékozottsága között nem mutatkozik lényeges különbség az egyes fogyatékos-csoportok meghatározása alapján. A férfiak 44%-a, a nők 39%-a tudta, hogy a mozgássérültek képezik a magyarországi fogyatékkal élők legnépesebb csoportját. Kiemelkedő arányban szerepel az egyéb fogyatékosokkal élőkre adott válaszok száma. Ezt a kategóriát a férfiak 34%-a, valamint a nők majdnem fele, vagyis 48%-a jelölte meg.

	Mozgás-sérültek	Látás-sérültek	Hallás-sérültek	Értelmi fogyatékosok	Egyéb fogy. élők	Nem válaszolt	Összes
18-30 év közöttiek	29	2	0	6	32	0	72
30 év feletti	14	0	2	4	15	3	35
Összes	43	2	2	10	47	3	107

6. táblázat

Az életkor szerinti megoszlást illetően sem tapasztalható jelentős eltérés (6. táblázat). Mind a 30 év alattiak, mind pedig a 30 év feletti a mozgássérülteket, valamint az egyéb fogyatékosokkal élők jelölték meg legtöbbször. A fiatalabb korosztály 42%-a, az idősebb korosztály 37%-a jelölte meg a mozgásfogyatékosokat, valamint a fiatalabbak 46%-a, az idősebbek 39%-a az egyéb fogyatékosokat mint helyes választ.

	Mozgás-sérültek	Látás-sérültek	Hallás-sérültek	Értelmi fogy.	Egyéb fogy. élők	Nem válaszolt	Összes
Érettségizettek	38	1	1	5	37	3	85
Diplomások	5	1	1	5	10	0	22
Összes	43	2	2	10	47	3	107

7. táblázat

Az iskolai végzettség szerint már különbségek mutatkoznak a válaszokban (7. táblázat). Az érettségizettek 44%-a vélte úgy, hogy a mozgássérültek, és szintén 44%-a, hogy az egyéb fogyatékosokkal élők vannak a legtöbbször a teljes fogyatékos népességben belül. Ezzel szemben a diplomásoknak csak 23%-a jelölte meg a mozgássérülteket, valamint szintén 23%-a vélte úgy, hogy az értelmi fogyatékosok képezik a legnépesebb csoportot. *(Az 1. valamint a 2. kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a magasabb iskolai végzettség nem feltételez alaposabb tájékozottságot a fogyatékosok témájában.)* Az értelmi fogyatékosok csoportja nem kapott ilyen sok választ sem a nemek szerinti, sem pedig az életkor szerinti felosztásban. A diplomás válaszadók túlnyomó többsége, vagyis 44%-a az egyéb fogyatékosokkal élők tartotta a legnépesebb csoportnak. Ebből a szempontból az érettségizettek és diplomások válaszai teljes mértékben egyeznek.

	Mozgás-sérültek	Látás-sérültek	Hallás-sérültek	Értelmi fogy.é.	Egyéb fogy.é.	Nem válaszolt	Összes
Nappali	20	1	0	4	19	1	45
Levelező	23	1	2	6	28	2	62
Összes	43	2	2	10	47	3	107

8. táblázat

A tagozatok alapján nem figyelhető meg jelentős eltérés (8. táblázat). Mindkét csoport a mozgássérülteket és az egyéb fogyatékosokkal élők tartotta a legnépesebb csoportnak a fogyatékoság egyes típusai között. A nappali tagozatosok 45%-a a mozgássérülteket, 42%-a pedig az egyéb fogyatékosokat jelölte meg. A levelező tagozatosok esetében ezek az arányok 38, illetve 45%-ot tesznek ki.

A 3.-6. kérdések azt vizsgálták, hogy van-e, illetve volt-e a válaszadók környezetében fogyatékos személy.

A 3. kérdés arra kereste a választ, hogy van-e a megkérdezett közvetlen környezetében, tehát családjában, rokonságában, baráti körében fogyatékkal élő. 33-an válaszoltak igennel, 74 válaszadó közvetlen környezetében azonban nem él fogyatékos személy. A 4. kérdés a megkérdezettek tágabb környezetére vonatkozott. Erre a kérdésre 83-an válaszoltak igennel, 24-en pedig nemmel. A két kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a 107 megkérdezett közül 17 fő közvetlen és tágabb környezetében sem él fogyatékos ember. Ez azt jelenti, hogy a válaszadók mintegy 16%-a egyáltalán nem ismer fogyatékkal élő.

Érdekes módon a 3. kérdésre igennel válaszolók nem tájékozottabbak a fogyatékos népesség létszámát és a fogyatékoság típusai szerinti megoszlásukat illetően. Az igennel válaszolók 31%-a válaszolt helyesen, vagyis ők tudták, hogy a fogyatékos népesség 500 000 fő fölötti. 21%-uk gondolta úgy, hogy a fogyatékkal élők létszáma 200 000 és 300 000 fő közé tehető. Szintén 21%-uk úgy vélte, hogy a fogyatékosok 300 000 és 400 000 fő közötti csoportot képeznek. A nemmel válaszolók 29%-a a 200 000-300 000 fő közötti kategóriát jelölte meg helyes válaszként, míg 23%-uk „találta el” a valós létszámot.

A 3. kérdésre igennel válaszolók 30%-a jelölte meg a mozgássérülteket – vagyis a helyes választ – a legnépesebb csoportnak. 49%-uk azonban – vagyis a válaszadók közel fele – vélte úgy, hogy az egyéb fogyatékosokkal élő emberek képezik a legnagyobb létszámú csoportot a fogyatékos népességben belül. Elképzelhető, hogy az igennel válaszolók közvetlen környezetében különböző tanulási zavarokkal küzdő, esetleg tartós betegségben szenvedő emberek élnek, így ennek tudható be az egyéb fogyatékosokkal élőkre adott válaszok nagy aránya. Ennek a felderítésére azonban már egy újabb kutatás keretében kerülhet sor.

A 3. kérdésre nemmel válaszolók legnagyobb hányada, vagyis 46%-a úgy gondolta, hogy a mozgássérült emberek vannak a legtöbben a fogyatékosok körében. *Tehát nem mutatható ki összefüggés a személyes érintettség és a fogyatékosokkal kapcsolatos tájékozottság között.*

Az 5. és 6. kérdés a válaszadók korábbi tapasztalataira kérdezett rá. Az 5. kérdésre 43-an válaszoltak igennel, és 64-en nemmel, vagyis a megoszlás 40-60%-os. A 6. kérdésre már csak 6-an válaszoltak igennel, 101-en pedig nemmel, azaz a megkérdezettek mindössze 6%-ának volt a tanulmányai során fogyatékkal élő tanára vagy oktatója. A kérdést érdemes lett volna az egyes fogyatékoság-típusokra bontani, hiszen míg egy mozgássérült embert nem akadályoz a fogyatékosága abban, hogy oktasson, addig egy hallássérült már nem feltétlenül alkalmas a tanári pozíció betöltésére, mert nem biztos, hogy képes zökkenőmentesen kommunikálni a hallgatóságával. Mindemellett figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy a fogyatékkal élőknek kisebb esélyük van arra, hogy tanári diplomát szerezzenek, illetve, hogy tanári diplomájukkal a végzettségüknek megfelelő állást tölthessenek be.

A 7.-11. kérdésekből álló blokk a kérdőív elkészítésekor az előítéletességet volt hivatott vizsgálni. Azonban a kutatás, valamint a válaszok feldolgozása során nyil-

vánvalóvá vált, hogy ezek a kérdések nem alkalmasak az előítéletesség vizsgálatára. Sokkal inkább a fogyatékoság megítéléséről, és nem a negatív értelemben vett előítéletekről van szó. A 107 megkérdezett közül mindössze 2 főt zavarná (mindkét válaszadó nő volt), ha a szomszédja fogyatékkal élő lenne. A 8.-10. kérdések esetében már nagyobb különbségek mutatkoznak. A 8. kérdésre 6 fő, a 9. kérdésre 17, míg a 10. kérdésre már 29 fő válaszolt igennel. Vagyis a megkérdezettek többségét nem zavarná, ha főnöke vagy oktatója mozgássérült lenne. Ugyanakkor egy látássérült főnök vagy oktató már több válaszadót zavarna, míg a hallássérült főnök/oktató még több megkérdezettnek okozna problémát. *Mindez azonban nem jelenti egyértelműen azt, hogy az igennel válaszolók előítéletesebbek lennének, mint a nemmel válaszolók.* Valószínűleg a kommunikáció korlátai miatt éreznék magukat kényelmetlenül abban az esetben, ha főnökük vagy oktatójuk nem látna, illetve nem hallana úgy, mint ők.

A 7.-11. kérdésekre adott válaszok alapján nem mutatkozik lényeges eltérés sem a férfiak és a nők között, sem a fiatalabb és idősebb korosztály, sem pedig a nappali és levelező tagozatosok között. A legmagasabb iskolai végzettség tekintetében azonban már megfigyelhető némi eltérés a válaszok között. A 8. kérdésre az érettségizettek 4%-a válaszolt igennel, és 96%-a nemmel. A diplomásoknál az igen és nem válaszok aránya már 14 és 86%-os. A 9. kérdés esetében az érettségivel rendelkező válaszadók 14%-a vallotta azt, hogy zavarná, ha főnöke vagy oktatója látássérült lenne, 86%-ának azonban ez nem jelentene problémát. Ezzel szemben a diplomás válaszadóknak már 23%-át zavarná egy látássérült főnök vagy oktató. A 10. kérdésre adott válaszok esetében nem mutatkozik lényeges különbség, azonban mindkét csoport esetében itt található a legkevesebb nemleges válasz, vagyis mind az érettségizetteket, mind pedig a diplomásokat zavarná, ha főnökük vagy oktatójuk hallássérült lenne. Valószínűleg itt sem az előítéletességről van szó (hiszen más fogyatékoságtípusokkal szemben sem elutasítók), hanem a hallássérültségből adódó kommunikációs nehézségek lehetősége készítette a megkérdezetteket az igenlő válaszra.

A 12.-17. kérdések az integrált oktatással kapcsolatos véleményeket vizsgálták.

Az oktatás valamennyi ember életében – tehát a fogyatékosok és az épek életében egyaránt - igen fontos szerepet tölt be. Az iskola (a család mellett) a szocializáció egyik legfontosabb színtere, melyet felfoghatunk egyfajta „második otthonként” is.

A fogyatékos gyermekek nevelése és oktatása megvalósulhat szegregált, valamint integrált módon is. A szegregált oktatás során a fogyatékkal élő gyermekek a számukra létrehozott, speciális iskolákban tanulhatnak. Ezek az iskolák a lehető legmagasabb szakmai színvonalon látják el a speciális igényeknek megfelelő oktatást. A szegregált neveléssel és oktatással ugyanakkor ki is vonják a fogyatékkal élőket az épek társadalmából. Az integrált oktatás esetében a fogyatékos és ép gyerekek egy osztályban, esetleg azonos iskolában, de azon belül már külön osztályban tanulnak (lokális integráció). Az integrált oktatás során az ép gyerekek már egészen kis koruktól kezdve megszokják a fogyatékosok jelenlétét, megismerik a problémáikat, megtanulják, hogy hogyan segíthetnek nekik. Mindez későbbi életükben és más területeken is elfogadást, segítőkészséget eredményez. Egyértelmű tehát, hogy az integrált nevelés és oktatás a befogadó társadalom egyik alappillére, valamint a társadalmi szemlélet első számú formálója.

A 12. és 13. kérdés a fogyatékkal élő emberek oktatási, képzési lehetőségeire kérdezett rá. Az előbbi kérdés a közoktatásban, az utóbbi pedig a felsőoktatásban, valamint a felnőttképzésben való részvétel egyenlő esélyeiről kérdezte a válaszadó-

kat. A közoktatásra vonatkozó kérdésre 8-an válaszoltak igennel (7%), 98-an nemmel (92%), 1 fő pedig nem válaszolt (1%). Érdekes módon a felsőoktatásra és felnőttképzésre vonatkozó kérdésre már 18-an feleltek igennel (17%), és 89-en nemmel (83%). Összesen 10 fő (6 férfi és 4 nő) vélte úgy, hogy a közoktatásban nincsenek egyenlő esélyeik a fogyatékkal élőknek, viszont a felsőoktatásban és a felnőttképzésben igen. *A válaszok ezen összefüggése meglehetősen ellentmondásos*, hiszen ha egy fogyatékkal élő ember nem indul egyenlő esélyekkel a közoktatásban – tehát nem a neki tetsző, hanem a fogyatékoságának megfelelő iskolába jár, nem szerez érettségit, esetleg még szakmát sem – akkor valószínűleg mire a felsőoktatásba bekerülhetne, lemaradása és hátrányai jelentős mértékben felhalmozódnak ép társaihoz képest. Vagyis egyetemre, főiskolára, vagy akár egy tanfolyamra még kevesebb esélye van bekerülni, mint egy, az igényeinek és elvárásainak megfelelő általános vagy középiskolába. A 12. kérdésre nemmel, a 13. kérdésre pedig igennel válaszolók valószínűleg úgy vélték, hogy a felsőoktatásba és felnőttképzésbe való bekapcsolódás nagyobb mértékben múlik az egyén szabad döntésein és érdekérvényesítő képességén, mint az általános és középiskolába való beiratkozás.

A 14.-17. kérdések a fogyatékkal élők integrált nevelésének és oktatásának elfogadására, illetve elutasítására kérdeztek rá. A mozgássérült gyerekek integrált óvodai és iskolai nevelését és oktatását a megkérdezettek 71%-a elfogadná (76 igen válasz), 27%-a elutasítaná (29 nem válasz), 2%-a pedig nem válaszolt. A látássérült gyerekeknél ez az arány jelentősen változik. A válaszadók 41%-a (44 igen) fogadná csak el az integrált óvodát és iskolát, 57%-a (61 nem) elutasítaná, és 2% itt sem válaszolt. A hallássérültek integrált oktatása és nevelése a megkérdezettek 47%-a szerint elfogadható, 51%-a szerint pedig nem (tehát kb. fele-fele arányban fogadják, illetve utasítják el a hallássérültek integrált oktatásának lehetőségét). 2% erre a kérdésre sem válaszolt. Az értelmi fogyatékos gyerekekre vonatkozó kérdés esetében a legnagyobb az integrált oktatás elutasításának aránya: 21% együtt oktatná az értelmi fogyatékosokat az ép gyerekekkel, 78% azonban külön rendszerben oktatná őket. Az előítéletesség egyértelműen itt sem állapítható meg, hiszen a válaszadók többsége a más fogyatékos gyerekek integrált nevelését és oktatását elfogadhatónak találta (a 14.-16. kérdésekre adott összes válasz 54%-a igen). Valószínűleg a speciális nevelés nélkülözhetetlensége motiválta a megkérdezetteket arra, hogy nemmel válaszoljanak.

Összefüggést kerestem az integrált nevelésre és oktatásra vonatkozó kérdések (14.-17.) és a közoktatásban megvalósuló vagy hiányzó esélyegyenlőség kérdése (12. kérdés) között. 29-en utasították el a mozgássérültek integrált oktatásának lehetőségét, ám ebből a 29 főből 2 válaszadó mégis úgy vélte, hogy a fogyatékkal élőknek ugyanolyan esélyeik vannak a közoktatásban, mint ép társaiknak. A látássérültek esetében 57 válaszadó nem értett egyet az integrált oktatás lehetőségével, ennek ellenére 3-an igennel feleltek a 12. kérdésre. A hallássérültek integrált óvodai és iskolai nevelésének és oktatásának lehetőségét 50 megkérdezett vetette el, azonban az 50 fő közül 5-en egyenlőnek találták a fogyatékos emberek esélyeit a közoktatásban. Az értelmi fogyatékosokra vonatkozó kérdésre (17. kérdés) 77-en válaszoltak nemmel, esélyeiket 5-en mégis ugyanolyannak vélték, mint az egészséges gyerekéké. *A válaszok közötti ellentmondást a fogyatékosok oktatási lehetőségeivel kapcsolatos tájékoztatatlanságnak is tulajdoníthatjuk, ugyanakkor le kell szögeznünk, hogy a fogyatékkal élő gyerekek nem kapják meg ugyanazokat a lehetőségeket, mint a nem fogyatékosok.* A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény értelmében valamilyeni gyermek, tehát a fogyatékkal élő gyermekek számára is biztosítani kell az integ-

rált nevelés és oktatás lehetőségét. Ehhez azonban a közoktatási intézményeknek biztosítaniuk kell a speciális neveléshez és oktatáshoz szükséges személyi és tárgyi feltételeket. A probléma azonban az, hogy nagyon kevés intézmény teljesíti ezeket a feltételeket, így a fogyatékkal élő gyermekek kénytelenek a számukra létrehozott speciális iskolákban tanulni. Természetesen a szegregált oktatás előnye sem kérdéses, hiszen a fogyatékos gyerekek oktatása és nevelése ezekben az intézményekben valósulhat meg a legmagasabb szakmai színvonalon, azonban jelentős mértékben elszeparálja a fogyatékosokat az épektől. *Ez az elszeparáltság aztán az élet más területein is lemaradást, kizártságot eredményez.*

A 18.-22. kérdések a fogyatékkal élő emberek munkaerő-piaci helyzetére vonatkoznak. Az oktatás mellett a foglalkoztatás tekinthető a társadalmi integráció egyik igen fontos eszközének és színterének. A foglalkoztatottság által a fogyatékkal élők is értéktermelővé és közteherviselővé válnak, a társadalom teljes értékű és megbecsült tagjai lesznek. Munkaerő-piaci helyzetük azonban meglehetősen rossz, hiszen többségük eltartottként, munkanélküliként vagy rokkantnyugdíjasként éli mindennapjait. Így kiszorulnak a munkamegosztásból, ezzel együtt pedig a többségi társadalomból is.

A 18. kérdés arra keresett választ, hogy vajon a megkérdezettek szerint a fogyatékosoknak ugyanolyan esélyei vannak-e a munkaerő-piacon, mint ép társaiknak. Erre a kérdésre mindössze 3-an válaszoltak igennel. A 19. kérdés arra vonatkozott, hogy kinek a feladata lenne a fogyatékos emberek munkaerő-piaci esélyeinek növelése. A választható kategóriák közül az „állam” kapta a legtöbb megjelölést, szám szerint 98-at. Második helyen végzett az „érdekképviselői szervek” kategóriája, 59 megjelöléssel. Ezt követte a „foglalkoztatók” kategória 50 jelöléssel. 34 jelölést kapott a „civil szervezetek” kategória, és mindössze 12 válaszadó vélte úgy, hogy a többi között a fogyatékkal élő személy feladata a munkaerő-piaci esélyek növelése. Az összes válaszadó 26%-a véli úgy, hogy ez kizárólag az állam feladata; 7 válaszadó jelölte meg az összes kategóriát, továbbá egyetlen megkérdezett sem gondolta úgy, hogy csakis a fogyatékkal élő személy feladata lenne a probléma megoldása. A válaszokból megállapítható, hogy *a megkérdezettek ezt a problémát nem egyéni, hanem társadalmi problémának tartják.* Tehát egyértelmű, hogy a fogyatékkal élő embereknek szükségük van az őket körülvevő környezet támogatására.

A 20.-22. kérdések a fogyatékkal élők munkavégzésének hatékonyságára vonatkoztak. A három kérdésre adott összes válasz 78%-a nemleges volt, tehát a túlnyomó többség nem tartja a fogyatékkal élőket kevésbé hatékonyaknak a munkavégzésben – természetesen abban az esetben, ha munkakörük betöltését nem akadályozza a fogyatékoságuk. Meg kell azonban említeni, hogy az egyes fogyatékoság-típusoknál eltérés mutatkozik. A megkérdezetteknek csak 10%-a vélte úgy, hogy a mozgássérültek kevésbé hatékonyak, mint az ép munkavállalók. 13%-uk szerint az érzékszervi fogyatékosok, valamint 37%-uk szerint az értelmi fogyatékosok sem tudnak olyan hatékonyan dolgozni, mint az egészséges emberek.

A nők és férfiak válaszai nem különböznek egymástól nagy mértékben. A 20. kérdésre adott válaszok esetében a férfiak 6%-a szerint kevésbé hatékonyak a mozgássérültek, ezzel szemben a nőknek már 12%-a gondolta ezt. (Az adatok szerint a nők kevésbé elfogadók, ellentétben a várt eredményekkel.) A 21. kérdés válaszai teljes mértékben egyeznek, és a 22. kérdésnél sem figyelhető meg kirívó eltérés (a férfiak 34%-a, valamint a nők 39%-a tartja az értelmi fogyatékosokat kevésbé hatékony munkaezőnek).

A korosztály szerinti felosztás alapján nem mutatkozik különbség, vagyis a fiatalok és az idősebbek is hasonló arányban válaszoltak igennel és nemmel a 20.-22. kérdésekre.

A legmagasabb iskolai végzettség alapján történő felosztás szerint sem figyelhető meg jelentős eltérés. Az igen és nem válaszok aránya megközelítőleg azonos (20. kérdés: érettségizettek igen válaszai: 8%, diplomások igen válaszai: 14%; 21. kérdés: érettségizettek igen válaszai: 13%, diplomások igen válaszai: 14%; 22. kérdés: érettségizettek igen válaszai: 38%, diplomások igen válaszai: 36%.)

A nappali tagozatosok valamennyi kérdés esetében „elnézőbbek” voltak, vagyis ők kevesebb igen választ adtak mindhárom kérdésre.

Összesen 6 fő adott mindhárom kérdésre igenlő választ, vagyis szerintük sem a mozgássérültek, sem az érzékszervi fogyatékosok, sem pedig az értelmi fogyatékosok nem olyan hatékonyak a munkavégzésben, mint az épek. Mindannyian nemleges választ adtak a 18. kérdésre, vagyis úgy gondolták, hogy a fogyatékos emberek munkaerő-piaci esélyei nem ugyanolyanok, mint az egészséges embereké. Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a megkérdezettek között számos humán szervező és személyügyi szervező is szerepelt, akkor elgondolkodtató, hogy ők milyen esélyeket adnának egy fogyatékkal élő embernek egy állásinterjú során.

A 23. kérdés a fogyatékkal élők művelődési lehetőségeire, konkrétan a kulturális intézmények szolgáltatásainak elérhetőségére vonatkozott. A megkérdezettek 10%-a vélte úgy, hogy a kulturális szolgáltatások ugyanolyan mértékben érhetőek el a fogyatékosok számára is, mint az épek számára. 90% azonban úgy vélte, ezeket a szolgáltatásokat nem tudják úgy igénybe venni a fogyatékkal élők, mint mások.

A férfiak 19%-a gondolta úgy, hogy a kulturális intézmények programkínálata ugyanolyan mértékben érhető el a fogyatékos emberek számára is, a nőknek azonban csak 7%-a gondolkodott hasonlóképpen. A kultúrafogyasztási szokásokkal kapcsolatos kimutatások szerint a férfiak gyakrabban veszik igénybe a művelődési intézmények szolgáltatásait. Éppen ezért meglepetéssel szolgál, hogy ők kevésbé vannak tisztában azzal a ténnyel, hogy a kulturális intézmények túlnyomó többsége elérhetetlen a fogyatékkal élő emberek számára.

A 18 és 30 év közötti válaszadók 14%-a, valamint az érettségizettek 12%-a gondolta úgy, hogy a fogyatékos emberek ugyanolyan mértékben érhetik el a kulturális szolgáltatásokat, míg a 30 év felettieknek csak 3%-a, a diplomásoknak pedig 5%-a.

A levelező tagozatos válaszadók szerint a kulturális intézmények programjai kevésbé érhetőek el a fogyatékosok számára, mint a nappali tagozatosok szerint. A nappalisok 13%-a, míg a levelezősök 8%-a adott igenlő választ a 23. kérdésre.

A 24. kérdés az akadálymentesítés megoldására vonatkozott. A megkérdezettek túlnyomó többsége úgy vélte, leginkább az állam feladata az akadálymentesítés megvalósítása. Összesen 23 válaszadó csak az államot jelölte meg, 10 válaszadó pedig valamennyi kategóriát. Utóbbiak szerint tehát a feladat megoldásában egyaránt részt kell vállalnia az államnak, a fogyatékos személyt foglalkoztató cégeknek, a civil szervezeteknek, a fogyatékkal élők érdekképviseleti szerveinek, valamint az Európai Uniónak is. Az utolsó kérdés a fogyatékosággal kapcsolatos fogalomhasználatra vonatkozott.⁵ A magyar nyelv gazdagsága ellenére a fogyatékosággal kap-

⁵ A választható lehetőségek: fogyatékos, fogyatékkal élő, segítséggel élő, károsodott, hátrányos helyzetű, mozgássérült, mozgáskorlátozott, rokkant, nyomorék, béna, vak, világtalan, süket, süketnéma, siket, siketnéma, debilis, idióta, beszédhibás, kommunikációban gátolt.

csolatban nem találhatunk egy olyan kifejezést, amely teljes mértékben elfogadható, használható lenne mind a köznyelvben, mind a fogyatékosokkal kapcsolatos hivatalos – jogi, orvosi, pedagógiai – nyelvben. A legtöbb szóba jöhető kifejezés hordoz magában némi negatív jelentéstartalmat is. Ilyenek lehetnek a fogyatéék, hiány, hátrány, károsodás kifejezések. *Ma még nincs olyan megjelölés, ami mindenki számára – tehát az érintettek számára is – elfogadható lenne, ami nem bántó, és nem erősíti tovább az előítéleteket.* Mindezt a kapott válaszok sokszínűsége is igazolja.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy az egyetemista populációra vonatkozóan nincs lényeges eltérés az egyes csoportok között. Nem igazolódott az a tény, mely szerint a nők elfogadóbbak, hiszen a válaszok alapján nem állíthatjuk, hogy a férfiak kevésbé lennének azok. A megkérdezettek életkora sem mérvadó, hiszen az idősebbek nem tájékozottabbak, mint a fiatalabbak, ugyanakkor a fiatalabbakról sem állíthatjuk, hogy kevésbé lennének elutasítóak a fogyatékosokkal. A tény, mely szerint a fiatalabb és most felnövekvő generációk már elfogadóbbak és segítőkészebbek a fogyatékkal élőkkel szemben, nem igazolódott ebben a kutatásban. A magasabb iskolai végzettség sem igazolja a téma alaposabb ismeretét.

Az egyetemisták körében végzett kutatás csak nyitánya egy szélesebb körű, több társadalmi csoportot érintő kutatássorozatnak. Az egyes korosztályok, az iskolai végzettség foka, a különböző foglalkozások vagy akár a lakóhely szerinti felosztás alapján valószínűleg nagyobb eltérések lennének tapasztalhatók, mint egy ilyen homogén csoport vizsgálatánál. Az egyes fogyatékos-típusok szerinti felosztás is más eredményeket mutatna a tájékozottságot vagy az előítéletességet illetően. A személyes érintettség, a közvetlen környezetben élő fogyatékos családtag, rokon, barát is nyilvánvalóan befolyásolná a kutatások eredményeit. A felsorolt kritériumok alapján a későbbiekben elvégzendő kutatások minden bizonnyal egy sokkal árnyaltabb, összetettebb képet mutatnak majd a magyar társadalom fogyatékosokkal kapcsolatos attitűdjéről.

